

ULOGA SAD U DRUŠTVENIM I POLITIČKIM PROCESIMA U LATINSKOJ AMERICI TOKOM XX VEKA

Sažetak:

Tekst se bavi analizom spoljne politike SAD prema Latinskoj Americi tokom XX veka sa posebnim osvrtom na period tokom Hladnog rata. Kroz komparativnu analizu politika SAD prema Gvatemali, Čileu i Nikaragvi, kao i instrumenata koji su korišćeni za njihovo sprovođenje autor pokazuje da je intervencionizam jedna od glavnih determinanti američkog spoljnopolitičkog delovanja prema latinoameričkom kontinentu.

Ključne reči: SAD, intervencionizam, Gvatemala, Čile, Nikaragva, autoritarizam, Latinska Amerika

Osnov delovanja Sjedinjenih Američkih Država u Latinskoj Americi predstavlja *Monroova doktrina* formulisana daleke 1823. godine. „Po tom shvatanju Amerika podrazumeva tri Amerike (Severnu, Srednju i Južnu) koje čine jedinstveno geopolitičko područje, u kojem SAD imaju dominantan položaj.“ (Redžepagić, 1995: 193). U okviru takvog tumačenja Sjedinjene Države predstavljaju industrijalizovani centar koji je „organski“ povezan sa svojom sirovinskom bazom tj. ostatkom obe Amerike. Njihova primarna uloga je osiguravanje materijalne osnove za kapitalističku proizvodnju koja se u tom trenutku razvijala u Novom svetu.⁹⁴ Američke administracije toga vremena, kao i one koje su usledile, smatrale su da zemlje kontinenta ne poseduju prava i mogućnost samostalnog razvoja, prilagođenog specifičnostima regiona u kojem se nalaze, a ne interesima Sjedinjenih Država. U skladu sa tim, one su nebrojeno puta intervenisale kada su američki interesi u nekoj od latinoameričkih zemalja bili ugroženi (pogledati tabelu). Doktrina je istovremeno za cilj imala kreiranje isključive zone uticaja SAD u Severnoj i Južnoj Americi što bi se postiglo odvajanjem evropskih sila od svojih kolonija i njihovim povezivanjem sa novom maticom.

93 Asistent, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka.
E-mail: nemanja.dzuverovic@fpn.bg.ac.rs

94 „Više od jednog veka, Amerikanci su verovali da zaslužuju pristup tržištima i prirodnim bogatstvima drugih zemalja. Kada im taj pristup nije dozvoljen, oni uzimaju ono što žele silom, rušeći vlade koje im stoje na putu. Velike sile se tako ponašaju otkako je sveta i veka. Ono što Amerikance razlikuje od stanovnika bivših imperija jeste njihova spremnost da ubede sebe da je sve što čine zasnovano na humanitarnim motivima.“ Navedeno prema Stiven Kinzer, *Svrgavanje, pučevi, revolucije i invazije - Kako je amerika menjala režime od Havaja do Iraka*, Politika, Beograd, 2006, str. 290.

Strategija je stvarana u XIX veku koji predstavlja doba izolacionizma Sjedinjenih Država. Nakon Drugog svetskog rata SAD će izaći iz izolacionističke čaure i u svome političkom i vojnom delovanju daleko prevazići granice kontinenta. Ipak, i pored globalne ekspanzije, Latinska, a posebno Centralna Amerika, zadržale su važno mesto u američkoj spoljnoj politici kao njeno „dvorište“ i prva i poslednja brana od komunizma.

Tabela: Intervencije SAD u Latinskoj Americi u periodu 1898 - 2008

Direktne intervencije		Indirektne intervencije	
1898 - 1902	Kuba	1909	Nikaragva
1903	Panama	1913	Meksiko
1905	Honduras	1914	Dominikanska Rep.
1906 - 1909	Kuba (okupacija)	1921	Gvatemala
1908	Panama	1932	El Salvador
1910	Nikaragva	1933	Kuba
1911	Honduras	1941	Panama
1912 - 1925	Nikaragva (okupacija)	1934	Kuba
1914	Meksiko	1944	Bolivija
1915 - 1934	Haiti (okupacija)	1949	Panama
1916 - 1923	Dominikanska Rep. (okupacija)	1953	Gvajana
1917 - 1923	Kuba (okupacija)	1961	El Salvador
1918	Panama	1963	Bolivija
1920	Gvatemala	1963	Dominikanska Rep.
1926 - 1933	Nikaragva (okupacija)	1963	Gvatemala
1954	Gvatemala	1963	Honduras
1960	Gvatemala	1964	Brazil
1961	Dominikanska Rep.	1968	Panama
1961	Kuba	1969	Brazil
1965	Dominikanska Rep.	1971	Bolivija
1966 - 1967	Gvatemala	1973	Urugvaj
1973	Čile	1979	El Salvador
1980 - 1990	Nikaragva	1980	El Salvador
1983	Grenada	1982	Gvatemala
1989	Panama	1982 - 1990	Honduras
1994	Haiti	1983	Gvatemala
2002	Venecuela	1989 - 1990	Čile
2004	Haiti		

IMPERIJALIZAM I NEOIMPERIJALIZAM

Prisustvo i delovanje Sjedinjenih Država u ovom delu sveta može se podeliti na dva perioda. Prva, imperijalna faza (1898-1990) počinje sa američko-španskim ratom⁹⁵ 1898. godine, kojim je završeno doba kolonijalne vladavine Španije latinoameričkim kontinentom. Rat je predstavljao završni udarac posrnuloj kolonijalnoj sili koja je na izmaku XIX veka izgubila veći deo svojih poseda i čiji uticaj u Južnoj Americi je bio na zalasku. Sa njegovim završetkom špansko kraljevstvo je izgubilo svoju poslednju veću koloniju, Kube, i presudnu ulogu na kontinentu u vremenu koje je dolazilo. Povlačenjem Španije i Portugalije iz Južne i nekoliko decenija pre toga Engleske iz Severne Amerike stvoreni su preduslovi da kroz ceo XX vek Sjedinjene Države imaju dominantnu ulogu u ovom delu sveta. U tom periodu, sve do kraja Hladnog rata, SAD su nebrojeno puta intervenisale u državama Centralne i Južne Amerike⁹⁶ u cilju ostvarivanja svojih interesa - zaštite poslovnih poduhvata američkih multinacionalnih kompanija i eksploatacije prirodnih bogatstava. Interesi su se štitili, pre svega, podrškom represivnim autokratskim i vojnim režima, intervencijama u državama koje nisu bile spremne da prihvate njihovo prisustvo kao i borbom protiv pokreta koji su težili eliminaciji američkog prisustva u regionu. Kao najočigledniji primeri za ovakve tvrdnje nameću se slučajevi poput Havaja, Paname, Kube, Čilea, Gvatemale i Perua.

Hladni rat i ideološka sukobljenost sa SSSR išli su uporedo sa ostvarivanjem ekonomskih interesa na kontinentu. U skladu sa time formulisana je i politika pod nazivom *Politika odvoćanja (Rollback Policy)* koja je podrazumevala pružanje aktivne podrške diktatorskim režimima duž celog kontinenta u cilju odbrane od komunizma. Autokrate poput Fulhensia Batiste na Kubi, Anastasija Somoze u Nikaragvi, Avgusta Pinočea u Čileu i Alfreda Štrosnera u Paragvaju bili su glavni saveznici u tom periodu i uživali su potpunu političku i finansijsku podršku američkih administracija. Njihov politički opstanak bio je u direktnoj vezi sa obavezom da vode borbu protiv levičarskih gerilskih pokreta i socijalističkih partija koje su bile veoma aktivne u latinoameričkim državama tokom Hladnog rata. Temelj ovako formulisane strategije ležao je u uverenju da je autoritarne tj. diktatorske režime moguće demokratizovati dok totalitarne, u koje su pretežno ubrajani oni koji su imali socijalistički predznak, poput Čilea za vreme Salvadora Aljendea, Kube pod vođstvom Fidela Kastro i Brazila sa Mariom Vargasom na čelu, nije bilo moguće promeniti.⁹⁷

95 Američko-španski rat je nastavak kubansko-španskog rata koji je izbio 1895. godine i koji je ujedno predstavljao rat za nezavisnost Kube.

96 „SAD su u periodu od 170 godina (1800-1969) na ovom prostoru intervenisale 784 puta, od čega 153 puta tzv. „posebnim snagama.“ Zato je ključna tema latinoameričke istorije stalna borba za nezavisnost od tog moćnog suseda.“ Vidi Ljubomir Paligorič, *Istorija Latinske Amerike*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2003, str. 381.

97 Uporedi sa Wold Grabendroff, „West European Percepiton of the Crisis in Central America“ in Walter Feichtinger, Franz Kernic, eds. *Political Change in Central America and External Dimension*, Westview Special studies on Latin America and the Caribbean, USA, 1984, pp.287.

Sa postepenim završetkom Hladnog rata došlo je i do političkih promena na latinoameričkom kontinentu pri kojima su autokratski režimi, do tada glavni stub spoljne politike SAD u ovom delu sveta, zamenjeni novim (proto)demokratskim vladama. Sredinom osamdesetih godina bilo je jasno da postojeći sistemi ne mogu dati adekvatne odgovore na izazove koji su se pred njih postavljali. Hunte su iskazale potpunu nesposobnost za pronalaženje kompromisa sa gerilskim pokretima koji su bili aktivni u većini latinoameričkih država. Broj poginulih u oružanim sukobima u zemljama kao što su Gvatemala, Honduras, El Salvador i Nikaragva se povećavao iz meseca u mesec da bi početkom osme decenije dostigao milionske razmere. Čak 90% ubistava u ovim sukobima počinjeno je od strane vladinih oružanih snaga. Na političkom planu obračun sa protivnicima nije se previše razlikovao od borbe sa pobunjenicima na terenu. Kada nije bilo moguće postizanje kompromisa ubistvo je uvek bilo jedna od opcija. Primer hunte u Argentini (1976-1983) gde je više od 30 000 ljudi stradalo zbog političkog neslaganja sa vlašću najbolje ilustruje ovakve tvrdnje. Na ekonomskom planu vojne vlasti nisu uspevale da sprovedu reforme koje bi sprečile, ili barem ublažile, krizu koja je nastala prelaskom na uvožno-orjentisani model u godina pre toga.⁹⁸ U takvim okolnostima dolazi do održavanja izbora u regionu, koji su trebalo da predstavljaju uvod u političku tranziciju i ključni korak u demokratizaciji latinoameričkog kontinenta. Međutim, deklarativno ukidanje diktature i raspisivanje izbora nisu bili dovoljni preduslovi za stvaranje institucija sa punim demokratskim kapacitetom. Umesto njih na sceni su pojavile *protodemokratske* forme, koje su formalno zadovoljavale sve zahteve demokratskog procesa, ali su u svojoj osnovi ipak posedovale demokratski deficit (Edelberto Torrese-Rivas: 2005).⁹⁹ Politička moć se u ovom periodu decentralizuje, u pravcu lokalnih vlasnika krupnog kapitala koji postaju partneri američkih multinacionalnih kompanija a samim time i glavni zaštitnici njihovih interesa u Latinskoj Americi. Izborni ciklusi i redovna smena političkih struktura služe kao paravan za stvarne procese koji se odigravaju iza scene i koji idu u pravcu koncentrisanja političke i ekonomske moći u rukama lokalne elite. Navedeno stanje biće prisutno u Latinskoj Americi sve do završetka Hladnog rata.¹⁰⁰

98 Ekonomije latinoameričkih država su tokom sredine XX veka prešle na uvožno orijentisanu privredu što je podrazumevalo da se privredni rast zasniva na uvozu sirovina i razvijanju sopstvene industrije. Uz to odlučeno je da se celokupan model razvoja bazira na industriji dok je proizvodnja primarnih proizvoda zanemarena. Problem nastaje kada je postalo evidentno da nije razvijena srednja klasa koja bi imala dovoljno sredstava za kupovinu domaćih industrijskih proizvoda koji su često bili skuplji od istih na svetskom tržištu. Tako je stvorena situacija da države nisu mogle ostvariti dovoljne prihode kojima bi bio pokriven uvoz. Istovremeno, odluka da se zapostavi poljoprivredna proizvodnja onemogućila je stvaranje dodatnih izvora prihoda iz kojih bi bio pokriven deficit. Navedeni faktori doveli su do stvaranja dužničke krize.

99 Postoje i drugi izrazi, poput „poliarhije“ Vilijema Robinsona, ali mišljenja smo da ovaj kao i brojni drugi ne opisuju u potpunosti ispraznost institucija i kvazidemokratskog legitimitate koji su egzistirali u datom trenutku. Vidi William I. Robinson, *Promoting Polyarchy, Globalization, US intervention and Hegemony*, Cambridge University Press, 1996, pp.13-73.

100 Autori poput Vilijema Robinsona u svojim analizama takođe ističu da kraj Hladnog rata u Latinskoj Americi dovodi do stvaranja društvene klime u kojoj lokalne ekonomske elite zadobijaju i ključnu političku ulogu. Vidi William Robinson, *Transnational Conflicts – Central America, Social Change and Globalization*, Verso, London, 2003.

U drugoj, neoimperijalnoj fazi (1990–2009) zbog gubitka vidljivog neprijatelja i nemogućnosti da intervenišu na bazi ideoloških pretpostavki, tj. očuvanja demokratskog poretka, a usled inteziviranja procesa globalizacije, Sjedinjene Države započinju usmeravanje procesa u Latinskoj Americi putem korišćenja instrumenata međunarodnih finansijskih institucija i globalnog tržišta kapitala u okviru kojeg imaju vidno primućstvo kao najjača država sveta. Nametanje politika Svetske banke, Međunarodnog monetarnog fonda i Međunarodne finansijske korporacije, gde SAD zajedno sa zemljama Evropske unije poseduju kontrolne pakete upravljačkih prava,¹⁰¹ širenje zona slobodne trgovine (NAFTA, LAFTA i CAFTA), deregulacija i privatizacija javnog sektora samo su neki od instrumenata koji se koriste da bi se ostvarila takva nastojanja. U uslovima globalizacije ekonomskog i političkog života primena navedenih mehanizama dovodi do sve veće zavisnosti država kontinenta, ovog puta ne oružjem i vojnim trupama već kapitalom i tržištem.¹⁰²

U nastavku rada biće prikazana dva konkretna primera intervencija Sjedinjenih Država u Centralnoj i jednoj u Južnoj Americi kao i različiti politički i ekonomski instrumenti koji su tokom njih korišćeni. Opravdanost izbora Gvatemale, Čilea i Nikaragve nalazi se u tome što načini na koji su izvršene intervencije (upotreba vojske, ekonomske i političke blokade) kao i razlozi zbog kojih su one preduzete (zaštita poslovnih interesa i odbrana od socijalističke „pretnje“) na najbolji način ilustruju politiku Sjedinjenih Država ne samo prema navedenim državama već prema celokupnom latinoameričkom kontinentu tokom XX veka.

101 U Međunarodnom monetarnom fondu zemlje EU i SAD zajedno imaju 50% glasačkih prava (EU 33%, SAD 17%), u Svetskoj banci 44,5%, (EU 28%, SAD 16,5%), a u Međunarodnoj agenciji za razvoj ta brojka iznosi 48% (EU 34,5% SAD 14,5%). Navedeno prema Duta Manoranjan, *European Union and Euro Revolution*, Emerald Group Publishing, United Kingdom, 2007, pp.151-154.

102 Sociolog Vilijem I. Robinson smatra da je proces globalizacije svetskog društva, u kome se trenutno nalazimo, doveo i do stvaranja globalnog kapitalističkog poretka u okviru koga proizvodni proces i kapital dobijaju novu, promenjenu ulogu. On primećuje da dolazi do deterritorijalizacije procesa proizvodnje koji se više ne vrši na jednom mestu već na više lokacija (država) koje obezbeđuju za to najpovoljnije uslove. Kapital se odvaja od teritorije i postaje mobilan, putuje svetom u potrazi za najoptimalnijim parametrima za svaku fazu globalizovanog proizvodnog procesa poput jeftine radne snage, fiskalnih olakšica ili socijalno-ekonomske stabilnosti. U takvim uslovima dolazi do kompresije državnih tržišta u jedno globalno gde je svaka zemlja zadužena za određeni deo proizvodnog procesa. Nacionalne države gube svoj suverenitet i postaju „jedinice razvoja“. One više ne mogu da utiču na kapital koji, otrgnut od kontrole, putuje neometano po celom svetu i multiplikuje se tamo gde su za to najpovoljniji uslovi. I kao što se proizvodnja globalizuje isti proces se dešava sa elitama. Stvara se transnacionalna klasa koja postaje nova vladajuća elita. Ona donosi odluke gde će kapital biti investirano nezavisno od nacionalnih interesa. Klasi čine vodeći ljudi transnacionalnih i multinacionalnih korporacija razvijenih kapitalističkih zemalja, prvenstveno iz SAD. Pored toga, u svakoj zemlji globalnog Juga transnacionalna klasa inkorporira deo lokalne elite. Upravljanje neverovatnim količinama finansijskog kapitala kao i mogućnost da se on u svakom trenutku preusmeri u drugu državu daje joj mogućnost da diktira procese unutar pojedinih država bez obzira na moguća protivljenja lokalnih vlada. Vidi William I Robinson, *Transnational Conflicts-Central America, Social Change and Globalization*, p.19.

GVATEMALSKO PROLEĆE

Kao najilustrativniji primer intervencionizma SAD u Centralnoj Americi nameće se Gvatemala u kojoj je zbog mešanja u unutrašnje poslove od strane severnog suseda izbio najduži građanski rat u istoriji centralnoameričkog regiona.

Period koji se često naziva i „gvatemalskim prolećem“ trajao je nepunih deset godina (1944–1954) i predstavljao je prekid u nizu diktatorskih režima koji su u Gvatemali bili prisutni tokom većeg dela XX veka. Deceniju pre „proleća“ obeležio je tadašnji predsednik, general Horhe Ubiko, po metodama vladavine sličan Rafealu Truhilju u Dominikanskoj Republici i Anastasiju Somozi u Nikaragvi, koji je svoju vlast u potpunosti zasnivao na državnim instrumentima sile i podršci Sjedinjenih Država. On je zbačen u tzv. *Oktobarskoj revoluciji* koju je izvela sitna buržoazija nezadovoljna stanjem u zemlji, korupcijom koja je nagrizala sve pore društva i neravnomernom preraspodelom profita koji je mahom odlazio severnoameričkim kompanijama koje su poslovale u ovoj državi. Na čelo države sukcesivno dolaze Hose Arevalo i Hakobo Arbensas. Oni sprovede radikalnu preobražaj društva, sa ciljem smanjivanja oštre socijalne polarizacije i osamostaljivanja od Sjedinjenih Država koje su do tada, preko Ubika, kontrolisale sveukupne političko-ekonomske procese u zemlji.

Tokom nepunih deset godina izvršena je transformacija društva: zaštićena su nacionalna bogatstva, unapređeno je obrazovanje, modernizovana zaostala privreda, uvedeno je socijalno osiguranje, ostvarena prava radnika i omogućen neometani rad sindikata. Arevalo i Arbensas su „uspešno balansirali između interesa naraslog radništva, interesa seljaka i najnaprednijeg i najdemokratskijeg sektora buržoazije koji je bio za nacionalni industrijski razvoj, protiv oligarhije zemljoposjednika i ekonomski nezavisnu Gvatemalu“ (Indić, 1999: 74). Uporedo sa ovim dostignućima politički vrh je počeo da vodi nezavisnu spoljnu politiku i prestao je da glasa u Ujedinjenim nacijama prema direktivama koje su dolazile iz SAD. Takođe je odbijeno učešće Gvatemale u Korejskom ratu kao i pristupanje *Paktu iz Rija*.¹⁰³

Mada SAD nisu prihvatale navedene reforme sa odobravanjem, one nisu predstavljale dovoljan razlog za vojnu intervenciju. Povod se pojavio kada je vlada Gvatemale odlučila da sprovede agrarnu reformu koja je direktno pogađala američke interese u toj zemlji. Naime, američka multinacionalna kompanija pod nazivom *Junajted frut kompani*

103 *Interamerički sporazum o međusobnoj zaštiti*, poznatiji pod nazivom *Pakt iz Rija*, predstavlja dokument o kolektivnoj samoodbrani koji je nastao 1947. godine u Rio de Ženeiru. Dokument je predviđao kolektivnu intervenciju svih američkih država u slučaju napada na jednu od njih. Od samog početka, sprovođenje odredbi Pakta je naišlo na poteškoće jer su brojne latinoameričke države u njemu videle instrument Sjedinjenih Država u borbi protiv komunizma u zapadnoj hemisferi. Nepoverenje latinoameričkih zemalja posebno je došlo do izražaja tokom Kubanske krize 1962. godine kada su SAD zahtevale zajedničku intervenciju i tokom Foklandskog rata 1982. godine kada su Sjedinjene Države podržale Veliku Britaniju namesto Argentine i odbile da primene odredbe sporazuma.

(*United Fruit Company*)¹⁰⁴ imala je u svom vlasništvu velike posede duž celog centralnoameričkog regiona, a posebno u Gvatemali. Reformom su stranim kompanijama oduzeta zemljišta koja one u tom trenutku nisu obrađivale. U slučaju Junajteda to je bila trećina njihovih poseda (Ospina Kalvo, 2009).

Oduzimanje zemljišta jednoj od multinacionalnih kompanija bio je dovoljan razlog da Sjedinjene Države uđu u otvoreni sukob sa vladom male centralnoameričke države i da se odluče da sruše vladu Hakoba Arbensasa. Intervenciju je sprovelo lokalno stanovništvo, a uz pomoć američke vojske koja je obezbedila svu materijalnu i logističku podršku. U timu koji je izvršio intervenciju nalazili su se i ambasadori SAD u Gvatemali, Nikaragvi, Hondurasu i Kostarici kao i braća Duls¹⁰⁵ koji su imali poslovne veze sa Junajted frutom. U slučaju Gvatemale sprega poslovnih i političkih interesa bila je u potpunosti ispunjena.

Nakon intervencije Sjedinjene Države su na čelo Gvatemale postavile vojnu vladu koja je predstavljala kontinuitet sa režimom iz 1944. godine. Intervencija je dovela do polarizacije društva. Na jednoj strani našli su se vojska i vlasnici krupnog kapitala, tj. grupe koje su najviše izgubile prethodnim reformama, a koje su ponovnim dolaskom na vlast, želele iste da ponište. Sa druge strane se nalazila sitna buržoazija, radnički pokreti i seljaci koji su predstavljali slojeve koji su najviše dobili promenama. Podela i radikalizacija unutar društva doveli su početkom 60-ih godina do započinjanja građanskog rata u kome se hunta sukobila sa nezadovoljnim stanovništvom mobilisanim u marksističko-gerilski pokret pod nazivom *Front gvatemalskog nacionalno-revolucionarnog jedinstva*.¹⁰⁶

104 *United Fruit Company* je predstavljala jednu od najvećih američkih multinacionalnih kompanija za proizvodnju i trgovinu voćem (pretežno bananama i ananasem). Kompanija je nastala 1899. godine ujedinjavanjem dveju kompanija, *Minor S. Kejt* (*Minor C. Keith*) i *Endru V. Preston* (*Andrew W. Preston*) iz Bostona. Svoj vrhunac je dostigla u prvoj polovini XX veka kada su u njen posed došle velike teritorije u Centralnoj Americi, Karibima, na obalama Kolumbije i Ekvadora. Uticaj u ovim zemljama bio je toliko velik da su se vlade formirale tek po dobijanju saglasnosti direktora Junajteda, a većina intervencija SAD u ovom delu sveta bila je pravdana zaštitom interesa ove kompanije. Naziv „banana država“ upravo je i skovan da bi se opisao uticaj koji je kompanija imala u kreiranju političkog života u ovom regionu. U drugoj polovini XX veka kompanija slabi i gubi primat kako u Centralnoj Americi tako i na svetskom tržištu. Danas postoji i posluje pod nazivom *Čikita brend* (*Chiquita Brands*).

105 Alan Duls je u to vreme bio šef CIA, dok je Foster Duls bio na mestu državnog sekretara. Pre toga su obojica radili u advokatskoj firmi Saliven & Kromvel iz Njujorka koja je pored Junejted fruta zastupala brojne druge američke kompanije koje su takođe imale svoje interese u Latinskoj Americi. Među njih se ubrajaju i *Dž.P Morgan & kompani* (*J.P. Morgan & Company*), *Međunarodna kompanija nikla* (*International Nickel Company*) i *Kubanska korporacija za proizvodnju šećerne trske* (*Cuban Sugar Cane Company*). Vidi Naomi Klajn, *Doktrina šoka-Procvat kapitalizma katastrofe*, Samizdat B92, Beograd, 2009, str 76.

106 *Front gvatemalskog nacionalno-revolucionarnog jedinstva* je predstavljao krovnu organizaciju koja je okupljala manje gerilske pokrete. U ovu grupu spadaju *Revolucionarna urbana komanda* (*Comando Urbano Revolucionario*), *Gerilska armija siromašnih* (*Ejército Guerrilleros de los Pobres*), *Naoružane pobunjeničke snage* (*Fuerzas Armadas Rebeldes*), *Organizacija naroda pod oružjem* (*Organización del Pueblo en Armas*) i *Gvatemalska radnička partija* (*Partido Guatemalteco del Trabajo*). Navedeno prema Brignoli Héctor Pérez, *Breve historia de Centroamérica*, Alianza editorial, Madrid, 2000, pagina 217.

Prvi znaci koji će nagovestiti postepeni završetak sukoba pojavili su se tek nakon dve decenije, početkom 80-ih godina. Usled jačanja gerilskog pokreta i pritisaka koje su vlasti trpele zbog masovnog kršenja ljudskih prava i eskadrona smrti koji su bili aktivni na celokupnoj teritoriji, Sjedinjene Države bile su primorane da se odreknu hunte i da organizuju prve, (proto)demokratske izbore na kojima je vojna vlast zamenjena civilnom. Međutim promena vlasti nije dovela i do trenutne promene politike. Usled snažnih pritisaka Reganove administracije, koja je smatrala da sa levičarskim pobunjenicima ne treba pregovarati, nove vlasti Gvatemale nisu bile spremne na započinjanje pregovora sa Frontom već su nastavile oružane borbe i u sledećih deset godina iako situacija na terenu nije govorila da je pobeda nad gerilskim pokretima moguća. Zauzimanjem stava koji je podržavao nastavak vojnih operacija SAD su u potpunosti poništile mogućnost da budu odlučujući akter u postizanju budućeg mirovnog sporazuma.¹⁰⁷ Upraznjeno mesto vremenom su preuzele latino-američke zemlje Meksiko, Panama, Kolumbija i Venecuela, okupljene u grupu pod nazivom *Kontadora (Contadora)*, Evropska zajednica i Ujedinjene nacije koje su se aktivno uključile u postizanje mira i svojim brojnim inicijativama omogućile da isti bude postignut. *Sporazum o čvrstom i trajnom miru*, kojim je okončan najduži građanski rat u istoriji centralnoameričkog regiona, potpisan je 1996. godine, četiri decenije nakon njegovog izbivanja.

Gvatemala predstavlja očigledan primer zemlje kojoj je onemogućeno da se razvija samostalno, u skladu sa svojim mogućnostima i potencijalima. Direktnе posledice višedecenijskog sukoba, prouzrokovanog intervencijom SAD, bile su brojne žrtve.¹⁰⁸ U slučaju Gvatemale ukupni broj žrtava se popeo na stravičnih 200 000 pri čemu su najveći deo činili civili.¹⁰⁹ Građanski rat ekonomski je ruinirao državu, poništio sve pretpostavke društvenog razvoja i produbio siromaštvo koje je postalo neizlečiva bolest gvatemalskog društva. Sa druge strane doneo je značajne profite američkim korporacijama koje su za sve vreme trajanja sukoba poslovale u Gvatemali vez ikakvih ograničenja i nadzora.

107 Američka administracija zauzela je identičan stav i prema ratovima u El Salvadoru (1979-1992) i Nikaragvi (1980-1988).

108 Užase ovog sukoba najbolje opisuju sledeće rečenice: „...vojska Gvatemale koristila je tako surove taktike da je svaki normalni politički život zaustavljen. Odredi smrti su tumarali zemljom, proganjajući i ubijajući političare, sindikalne vođe, studentske aktiviste i vođe seljaka. „Nepoznati ljudi u civilnoj odeći“ kako su ih nazivali u novinama, kidnapovali su na hiljade ljudi koje niko više nikada nije video. Mnogi su mučeni do smrti u vojnim bazama. U unutrašnjosti zemlje, vojnici su pustošili sela i masakrirali na stotine Maja indijanaca. Ovakva represija besnela je čak tri decenije; tokom tih godina, u Gvatemali su vojnici ubili više civila nego u čitavoj preostaloj hemisferi zajedno.“ Stiven Kinzer, *Svrgavanje, pučevi, revolucije i invazije - Kako je amerika menjala režime od Havaja do Iraka*, str.189.

109 Uporedi sa Noam Chomsky, *Year 501-The Conquest Continues*, South End Press, Boston, 1993, pp.172-182.

ČILE NIJE KUBA, ALI KOGA TO VEĆ INTERESUJE

U prikazu zemalja u kojima su Sjedinjene Države intervenisale primer Čilea još je očigledniji. U navedenom slučaju došlo je do preklapanja dveju pretnji: pobeđe promarksističkog kandidata Salvadora Aljendea na predsedničkim izborima i ugroženosti američkih poslovnih interesa. Dolazak na vlast levičarskog režima putem demokratskih izbora odrediće dalji pravac delovanja SAD koji je vodio u direktnu konfrontaciju sa novoizabranom vladom.

Na izborima 1970. godine Salvador Aljende, sa liste *Fronta narodne akcije (Frente de Accion Popular-FRAP)*, izabran je za predsednika Čilea. Iako socijalista Aljende je imao drugačije viđenje društvenih promena u Latinskoj Americi od kubanskog lidera Fidela Kastru. Njegova vizija zasnivala se na revoluciji bez zidova za streljanje (*Revolucion sin paredon*) tj. na promenama koje bi se ostvarile mirnim putem (Inđić, 1999). Reforma sistema, a ne njegovo ponovno stvaranje, bilo je načelo koje je pomoglo Aljendeu da osvoji pobjedu na izborima. I pored ove krupne razlike SAD su u njemu videle „Kastru bez brade“ i pristalicu kubanskog modela revolucije.

Novi politički vrh ubrzo je započeo veliku agrarnu reformu i nacionalizaciju rudnih bogatstava kojih Čile ima u izobilju. „Vlada je, u razdoblju od 1971. do 1972. nacionalizovala ili stavila pod kontrolu države ključne segmente rudarstva i metalurgije i brojna krupna industrijska preduzeća monopolskog tipa, a što se nalazilo u vlasništvu stranih kompanija (uz spremnost vlade da obešteti bivše vlasnike). Posebno je bila značajna nacionalizacija rudnika bakra, koju je Aljende odavno najavljivao, sa željom da bakar postane čileanski“ (Inđić, 1999: 84). Ovako vođenom politikom najviše je bila pogođena američka korporacija pod nazivom *Anakonda koper majning (Anaconda Copper Mining Company)* koja je 80% svoje dobiti ostvarivala zahvaljujući rudnicima u Čileu.¹¹⁰ Ostvareni profit se najvećim delom odlivao u centralu koja je bila smeštena Sjedinjenim Državama čime je onemogućena modernizacija proizvodnog procesa rudnika u Čileu. Istovremeno, prosek nadnica u čileanskim rudnicima u posedu Anakonde iznosio je osminu od osnove koju su imali radnici u SAD, uprkos tome što je produktivnost bila na istom nivou.

Vlada nacionalnog jedinstva je pored nacionalizacije rudnih bogatstava sprovela i agrarnu reformu kojom su od veleposednika, glavnih američkih saveznika u Čileu, oduzete velike zemljišne površine. Kao proizvod svih navedenih mera „u zemlji je ubrzo porasla i zaposlenost, oborena je stopa inflacije, nacionalni dohodak je u velikoj meri preraspodeljen u korist nižih socijalnih slojeva i radništva. Povećan je minimum plata, penzija i pomoći siromašnijim porodicama, kao i davanja za socijalno staranje, zdravstvo,

110 Za samo 50 godina iz zemlje je u vidu profita odlivena suma koja premašuje vrednost celokupne industrije stvarane u Čileu tokom 400 godina. Između 1955. i 1970. godine *Anakonda* je ostvarila godišnji profit od 21,5% (u drugim zemljama 3,6%) a *Kenekot Koper (Kennecot Cooper Corporation)* 52,85% s tim što je u nekim godinama profit imao neverovatne razmere: 1967. – 106%, 1968. – 113%, a 1969. – 205%. Istovremeno je prosek profita ovih kompanija u drugim zemljama bio 10%. Navedeno prema Ljubomir Paligorić, *Istorija Latinske Amerike*, str. 339.

stambenu izgradnju, obrazovanje i sl.“ (Indić, 1999: 84). Nacionalizacija rudnika i zemljišna reforma bili su razlog zbog kojeg su se SAD odlučile da intervenišu i uklone demokratski izabranog predsednika.

Obruč oko Čilea je počeo da se steže 1972. godine otkazivanjem svih kreditnih linija koje su bile odobrene od strane američkih banaka, uvođenjem blokade na izvoz bakra u SAD što je snažno pogodilo čileansku ekonomiju, organizovanjem, u saradnji sa domaćom opozicijom, štrajkova i diverzija koji su paralizovali svakodnevni život u zemlji. Kada ove mere nisu dale konkretne rezultate Sjedinjene Države su se odlučile da izvrše atentat na načelnika generalštaba Rene Šnajdera, koji nije želeo da dozvoli učešće vojske u akcijama protiv Aljendea. Posebno ulogu u njegovom atentatu imao je tadašnji državni sekretar SAD Henri Kisindžer¹¹¹. Na njegovo mesto postavljen je Karlos Prac koji je koristeći sva sredstva na raspolaganju, i sledeći politiku formulisanu tokom njegovog prethodnika, pokušao da osigura neutralnu poziciju vojske u pitanjima koja su se ticala unutrašnjeg uređenja Čilea. Takav stav je od strane Vašingtona okarakterisan kao podrška Aljendeovom režimu pa je Prac, pod pritiskom američke administracije, bio primoran da se povuče sa mesta načelnika generalštaba. Za njegovog naslednika imenovan je Avgusto Pinoče, što će se ispostaviti kao odlučujući događaj. Državni udar iz 1973. godine, u kome je ubijen Salvador Aljenda a na mesto predsednika postavljen upravo Pinoče, koji će u maniru centralnoameričkih diktatora iz prve polovine XX veka, vladati sledećih petnaest godina je ostvaren uz punu podršku administracije Ričarda Niksona. Nakon Aljendea eliminisani su i drugi eminentni članovi socijalističke vlade poput ministra odbrane Orlanda Letelijera koji je ubijen u centru Vašingtona. Za one kojima nisu mogli da uđu u trag hunti je pomogla CIA koja je kroz *Operaciju Kondor (Operación Cóndor)* povezala latinoameričke obavestajne službe radi razmenjivanja podataka o „subverzivnim elementima“ i njihovog uklanjanja.

Novopostavljena hunta ubrzo je poništila sve tekovine prethodne vlasti i krenula u surovu odmazdu prema pristalicama bivšeg režima.¹¹² „Otpočeo je krvavi lov na ljude, teror neviđen u istoriji Čilea. Zemlja je pretvorena u veliki koncentracioni logor. U

111 Izjava savetnika za nacionalnu bezbednost Henrija Kisindžera rečito govori o odnosu i namera ma SAD prema socijalističkoj vladi Salvadora Aljendea: „Ne vidim zašto bi mi stajali po strani i posmatrali kako jedna zemlja postaje komunistička zbog neodgovornosti njenog naroda.“ Navedeno prema William I. Robinson (1996), *Promoting Poliarchy, Globalization, US Intervention, and Hegemony*, Cambridge University Press. pp. 146. O celokupnom odnosu prema Latinskoj Americi govori i sledeće realističko objašnjenje Kisindžera čileanskom ministru inostranih poslova iz 1969. godine: „Gospodine Ministre, dolazite ovde i govorite o Latinskoj Americi, ali to nije bitno. Ništa bitno ne može da pristigne sa Juga. Istorija se nikad nije stvarala na Jugu. Osa istorije započinje u Moskvi, prolazi kroz Bon, prelazi na Vašington i produžava do Tokija. Šta se događa na Jugu nije ni od kakve važnosti. Gubite vreme.“ Robinson je preuzeo citat iz: S. Hersh, „The Price of Power: Kissinger, Nixon and Chile“, *Atlantic Monthly*, December, 1980, p.38.

112 „U godinama koje su prethodile puču, američki instruktori, mnogi iz CIA, usadili su čileanskim vojnicima antikomunističku maniju, ubedivši ih da su socijalisti faktički ruski špijuni, sila strana čileanskom društvu-lokalni „unutrašnji neprijatelj“. U stvari, vojska je bila ona koja je postala istinski unutrašnji neprijatelj, spremna da okrene oružje protiv naroda za koji se zaklela da će ga štiti. Navedeno prema Naomi Klajn, *Doktrina šoka-procvat kapitalizma katastrofe*, Samizdat B92, Beograd, 2009, str.90.

masovnim hapšenjima zatočeno je oko sto hiljada političkih krivaca, a mnogi su odmah poubijani bez suda i svedoka. Samo u prva tri meseca ubijeno je između 25 i 30 hiljada ljudi“ (Inđić, 1999: 87). Hapšenja i mučenja nisu zaobišla ni škole i fakultete gde je osam hiljada „ideološki sumnjivih“ nastavnika i profesora stradalo u čistkama koje su činile deo Operacije jasnost (Klajn, 2009:122). Kao zahvalnost za podršku Pinoče je američkim kompanijama vratio oduzete rudnike i dozvolio potpunu privatizaciju i deregulaciju državnog sektora po receptima Milтона Fridmana. *Čikaški dečaci* (*Los Chicago Boys*) su postali omiljeni ekonomski savetnici u predsedničkoj palati u Santjago de Čileu (*Palacio de la Moneda*). Veliki ekonomski rast u godinama nakon državnog udara ostvaren je zahvaljujući regresivnoj raspodeli dohotka u zemlji, osiromašenjem većine stanovništva¹¹³ i povećanjem spoljnog duga. Dug je 1985. godine dostigao 20 milijardi dolara (u odnosu na 4 milijarde koliko je iznosio 1973. godine) dok je 1980. godine BDP bio na nižem nivou nego u 1972. godini.¹¹⁴ U strukturi stranih ulaganja dominirala su američka sa 76% od ukupnog iznosa. „Još jednom se pokazalo kako sloboda tržišta i sloboda preduzetništva najbolje idu uz autoritarne režime, bez obzira na retoriku ljudskih prava i demokratskih sloboda koja pristiže iz metropola globalnog kapitala ili čak sa zasedanja Generalne skupštine OUN kada se raspravljalo o teroru u Čileu“ (Inđić, 1999: 87).

Kao u slučaju Gvatemale i u Čileu je masovno kršenja ljudskih prava i ubijanje političkih protivnika od strane hunte pretilo da ugrozi američke poslovne interese i destabilizuje celokupni kapitalistički poredak u Latinskoj Americi.¹¹⁵ Zbog toga su krajem 80-ih godina administracije Ronalda Regana i Džordža Buša odlučile da ubrzaju proces transformacije diktatorskog režima. Uložena su značajna sredstva i naponi da se objedini desni deo političkog spektra koji je predstavljen kao jedina moguća alternativa ostarelom autokrati. Izvršena je i velika mobilizacija političke i ekonomske elite putem organizovanja raznih predavanja, seminara, studijskih grupa i edukacije budućih lidera, a sve u cilju „unapređivanja demokratije.“ Glavna svrha svih ovih aktivnosti bila je pridobiti navedene grupe za promene koje će uslediti. Istovremeno se težilo da se u što većoj meri umanjiti uticaj levičarskih partija, pokreta i radničkih sindikata koji su u Vašingtonu viđeni kao pođednaka pretnja odlazećem predsedniku i moguća alternativa demohrišćanskoj koaliciji. Na izborima 1990. godine desničarska *Koalicija stranaka za demokratiju* je pobedila i Pinoče je bio prinuđen da se povuče sa vlasti.

113 Andre Gunder Frank, ekonomski savetnik Salvadora Aljendea, izračunao je da je za vreme vladavine Pinočea 74% prihoda odlazilo samo na kupovinu hleba dok je u vreme socijalističke vlade za kupovinu hleba, mleka i plaćanje autobusnog prevoza bilo potrebno 17% prihoda. Gunder Frank je uviđao direktnu povezanost brutalne ekonomske politike koju su nametnuli Čikaški momci i nasilja kojim se Pinoče obračunavao sa neistomišljenicima. Fridmanovi recepti bili su tako izvitopereni da nisu mogli biti nametnuti bez dvojnog elementa: vojne sile i političkog terora. Vidi Naomi Klajn, *Doktrina šokoprocvat kapitalizma katastrofe*, str.99.

114 Uporedi sa Noam Chomsky, *Year 501-The Conquest Continues*, pp.185-195.

115 Uporedi sa Radmila Nakarada, *Raspad Jugoslavije*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 247.

Avgusto Pinoče i Henri Kisindžer nikada nisu odgovarali za zločine koje su počinili, ali je celokupno čileansko društvo odslužilo kaznu koja mu je bila namenjena zbog podrške demokratskim institucijama. Državni udar, ubistvo demokratski izabranog predsednika i višedecenijska vojna diktatura naneli su duboke ožiljke društvu i doveli do socijalne i društvene polarizacije. Suprotstavljenja tumačenja događaja kao i odsustvo spremnosti političkih elita da se suoče sa prošlošću onemogućavaju da ti ožiljci nestanu.

SANDINISTI NISU NAŠE ĐUBRE

Način na koji je dinastija Somoza upravljala Nikaragvom Haime Vilok je okarakteristati kao „intezivno autoritaran tip, represivan i antinacionalan, a kao klasičan oblik dominacije nametnut od imperijalizma u tridesetim godinama. Naime, zbog nepostojanja snažnih domaćih vladajućih klasa, s ekonomskog i političkog gledišta, koje bi bile u stanju da suzbijaju sve širu i sve jaču borbu masa podvrgnutih eksploataciji i ugnjetavanju, bilo je nužno da se praktično spolja organizuje instrument vojne dominacije potreban da se pre svega garantuju geopolitički i ekonomski interesi imperijalizma.“ (Stanojević, 1988: 57) Dinastija je, da bi se održala na vlasti, sklapala brojne političke dogovore, organizovala izborne prevare, proganjala i uklanjala političke protivnike i postavljala članove svoje porodice na ključne državne funkcije. Nametnuli su buržoaziji neravne poslovne ugovore i obogatili se uz pomoć korupcije, ucenjivanja, ubistava i svakog mogućeg vida privrednog i drugog kriminala. Koncentracija bogatstva klana Somoze dostigla je 40% ukupnog društvenog bogatstva i 50% svojine nad ukupnom obradivom površinom (Paligorić, 2003). I pored širokog spektra političkih i ekonomskih instrumenata koje je dinastija koristila da bi se održala na vlasti dve konstante tokom njene vladavine bile su kontrola vojske i podrška Sjedinjenih Država koje su bile spremne da zanemare represivnu prirodu nikaragvanskog režima u zamenu za zaštitu poslovnih interesa koje su američke kompanije imale u ovoj centralnoameričkoj državi.

U ovakvim uslovima dolazi do oružane pobune *Sandinističkog fronta za nacionalno oslobođenje (Frente Sandinista Liberacion Nacional-FSLN)*. Front je predstavljao naslednika Avgusta Sezara Sandina koji je vodio borbu za nezavisnost Nikaragve 30-ih godina. Pobuna je dovela prvo do oružanih borbi između vladinih snaga i FSLN, a nakon toga i do svrgavanja Anastasija Somoze¹¹⁶ 1979. godine čime je završena vladavine dinastije Somoza koja je trajala više od četiri decenije.

Sandinističkim osvajanjem vlasti Nikaragva je zadobila centralno mesto u Reganovoj politici odvracanja. Strah da će nakon promena na Kubi i u Nikaragvi uticaj SSSR osnažiti primorao je administraciju Sjedinjenih Država da u ovoj državi formiraju paravojnu desničarsku organizaciju pod nazivom *Kontra (Contra)* koja će započeti oružanu borbu protiv novih vlasti u Managvi. Sukobi sandinističkih vlasti sa desničarskim pobunjenicima prerašće u prljavi građanski rat koji će trajati gotovo čitavu osmu deceniju

116 Otac Antonija Somoze Debajle i prvi u nizu familije Somoza od strane američkog predsednika Frenklina D. Ruzvelta okarakterisan je rečenicom: „Možda je Somoza đubre, ali je on naše đubre.“

(1980-1988). Sjedinjene Države su tokom ovog perioda vojno obučavale i finansijski podržavale Kontre koje su do sredine 80-ih narasle do brojke od 80 000 i koje su stalnim vojnim akcijama i diverzijama pokušavale da destabilizuju sandinističku vlast. Dejstva Kontri dovela su do smrti 31 000 ljudi i štete od 12 milijardi dolara, i sve to u zemlji sa 3,5 miliona stanovnika i godišnjim BDP od 2 milijarde dolara. Ako bi se isti parametri primenili na Sjedinjene Države dobili bi smo brojku od pet miliona poginulih i ekonomske gubitke u vrednosti od 25 biliona dolara (Robinson, 2003).

Tokom trajanja sukoba Kontre su za svoje baze koristile granične oblasti Hondurasa čime je destabilizovana još jedna država u regionu. Honduras je postao poligon za obučavanje Kontri čija pomoć je sa 4 miliona dolara u 1980. godini porasla na 78,5 miliona u 1984. dok je američko vojno prisustvo povećano sa 26 na 33 000 vojnika tokom vrhunca vojnih akcija.¹¹⁷ Uporedo sa podrškom koju su pružale Kontrama SAD su mirale sve mirovne inicijative koje su pokretale latinoameričke države u cilju postizanja mira u Centralnoj Americi.¹¹⁸ SAD su smatrale neprihvatljivim da sandinisti budu jedna od potpisnica budućih mirovnih sporazuma. Ako bi im priznale to pravo Sjedinjene Države bi istovremeno priznale vlast u Nikaragvi što nije bilo moguće. Sandinistički režim morao je biti u potpunosti uništen.

U slučaju Nikaragve nije došlo do prelaska autoritarnog u protodemokratski model već do stvaranja participativnog modela usled reformi koje su izvršili sandinisti. Umesto da dođe do transfera vlasti od vojnih struktura ka vlasnicima krupnog kapitala ona je preusmerena ka novostvorenim institucijama države. Došlo je i do preraspodele društvenog bogatstva i agrarne reforme čime je prekinut scenario koji je uočen na primerima Gvatemale i Čilea. Nikaragva je u tom trenutku predstavljala moguću alternativu sveprisutnoj „nevidljivoj demokratizaciji“ koja se odigravala u regionu. Međutim, teška situacija koja je kulminirala u drugoj polovini 80-ih godina a prouzrokovana američkom ekonomskom blokadom, stalnim napadima i diverzijama od strane Kontri, političkom izolacijom na kontinentu kao i podelama koje su se javile unutar samog sandinističkog pokreta omogućile su Sjedinjenim Državama da ponovno zadobiju odlučujuću ulogu unutar Nikaragve.

Uticaj SAD je postignut uskraćivanjem podrške Kontrama koje su zbog masovnih ubijanja civila izgubile svaki legitimitet i oslanjanjem na umerenu desnu opoziciju koja je bila spremna da „promoviše demokratiju“ kakva je bila prisutna u ostalim centralnoameričkim državama.¹¹⁹ „Težište je stavljeno na stvaranje kontrahegemonističkog bloka sandinističkoj vladi. To je podrazumevalo ujedinjavanje političke, antisandinističke, elite koja bi u transnacionalnom savezu, predvođenom SAD, osvojila vlast, kao i stvaranje mreže građanskih organizacija, kako bi se stvorio front građanske opozicije“ (Nakarada, 2009: 251). Posebnu ulogu u mobilisanju i ujedinjavanju opozicije u široku koaliciju pod nazivom *Unija opozicionog*

117 Uporedi sa Susanne Jonas, „The Reagan doctrine and Nicaragua“ in Rigoberto Garsia, ed. *Central America: Crisis and Possibilities*, Institute of Latin American Studies, Monograph 16, Stockholm, 1988, p.234.

118 Istovremeno sa građanskim ratom u Nikaragvi trajali su i sukobi u Gvatemali i El Salvadoru

119 Uporedi William I Robinson, *Transnational Conflicts-Central America, Social Change and Globalization*, p.73.

narodnog jedinstva (Unidad Nicaragüense Opositora-UNO) imala je *Nacionalna fondacija za demokratiju (National Endowment for Democracy-NED)*¹²⁰ koja je vodila celokupnu kampanju i za to prikupljala finansijska sredstva u Sjedinjenim Državama, iako njen statut izrazito zabranjuje finansiranje izbornih procesa. Na izborima održanim u februaru 1990. godine opozicija je odnela pobjedu i njen lider, Violeta Čamoro, izabrana je za novog predsednika Nikaragve. Sandinistički pokret postao je prvi gerilski pokret koji je oružanom borbom došao na vlast koju je nakon toga, izgubivši na izborima, napustio.¹²¹ Iako su dometi sandinističke borbe neosporni, mora se zaključiti da je za ubedljiv poraz na izborima velikim delom zaslužan i sam FSLN koji je tokom desetogodišnje vladavine ispoljio autoritarne crte, unutrašnje podele kao i potpunu nemoć da realizuje ekonomske mere iz svog socijalnog programa.¹²²

Nakon početnog perioda prilagođavanja, nova vlast je inicirala svedruštvenu reformu. Započeta je „desandinizacija“ nikaragvanskog društva koja je podrazumevala poništavanje tekovina sandinističke vlasti. Posebnu ulogu u ovom procesu imale su katolička crkva koja je bila glavni zagovornik desandinizacije i tvrda struja unutar Unije na čelu sa potpredsednikom države Virhilijom Godojem. Kao primarni zadaci postavljeni su: poništavanje zakona kojima je izvršena preraspodela zemlje tj. njihovo vraćanje prethodnim vlasnicima, liberalizacija ekonomije, privatizacija društvenih i državnih preduzeća, smanjivanje javne potrošnje, umanjivanje subvencija i socijalnih davanja kao i promena spoljnopolitičkog kursa. Nova vlast je preduzela sve neophodne mere kako bi se Nikaragva ukrcala na protodemokratski voz u kojem su se već tada nalazile neke od centralnoameričkih država.

120 NED je organizacija koju je osnovao američki Kongres na predlog predsednika Ronalda Regana 1983.godine. Iako je projektovana kao nevladina, NED je u stvari kvazi-državna organizacija jer se do 1994. godine finansirala isključivo novcem koji izglasava Kongres (prosečno oko 16 miliona dolara 80-ih godina, a sada oko 30 miliona dolara), i to kao deo budžeta Obaveštajne agencije Sjedinjenih Država (USIA). Od 1994. godine, NED prima i donacije privatnog sektora, kojima dopunjava sredstva dobijena od Kongresa SAD. Trideset procenata njenog budžeta sačinjava diskrecioni fond za direktno finansiranje organizacija širom sveta i ravnopravno je raspodeljen na takozvane „četiri ključne organizacije“: Međunarodni republikanski institut (IRI), Nacionalni demokratski institut za međunarodne poslove“ (NDI), Centar za međunarodno privatno preduzetništvo (CIPE) i Institut udruženja slobodnih sindikata (FTUI). Suštinu postojanja Nacionalne fondacije za demokratiju objasnio je Alen Vajnštajn, jedan od osnivača NED, izjavivši: „Većinu stvari koje radimo danas, CIA je u tajnosti radila pre 25 godina.“ B.Raman, „Nacionalna zadužbina za demokratiju“, *Z magazin*, br.3, str.39. Dodatno pogledati Ernando Kalvo Ospina, „Kad jedna uvažena fondacija od CIA preuzme štafetu“, *Le Monde Diplomatique*, br.21, jul 2007, str.16-18.

121 „Izgleda paradoksalno, ali su sandinisti gubitkom vlasti zapravo očuvali sopstvenu egzistenciju, opstanak na političkoj sceni Nikaragve. Da su pobedili, unutrašnje i spoljašnje okolnosti bi ih, verovatno, brzo dovele u bezizlaznu situaciju i daleko teža iskušenja u odnosu na ona sa kojima su danas suočeni.“ Zoran Stanojević, „Politički procesi i problemi tranzicije u Nikaragvi početkom 90-ih godina“ u Rozita Levi, ur. *Latinska Amerika i savremeni svet*, Jugoslovensko udruženje latinoamerikanista i Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1995, str. 234.

122 „Realne nadnice pale su do devedestih godina na desetinu vrijednosti, industrijska je proizvodnja smanjivala za petinu svake godine, a domaći proizvod po glavi stanovnika srozao se na 300 dolara na godinu – najnižu razinu u regiji.“ Navedeno prema Peter Calvocoressi, *Svjetska politika nakon 1945*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2003, str.808.

Moramo napomenuti da su se i pored svih napora koje su Sjedinjene Države uložile u eliminisanje sandinističkog uticaja u Nikaragvi u poslednje tri godine desile nove promene kojima se na vlast vratio sandinistički pokret sa Danijelom Ortegom koji je postao predsednik države. Međutim, naše uverenje je da je implementiranje novih institucija unutar Nikaragve i restrukturiranje njene privrede toliko odmaklo da nije moguće očekivati nove, strukturalne promene koje bi ovu zemlju ponovno usmerile ka nekom drugom, socijalističkom pravcu.¹²³

ZAKLJUČAK

Latinska Amerika je područje koje istovremeno ima problem zavisnosti, neravnomernog razvoja i isključenosti što je u velikoj meri posledica dominacije Sjedinjenih Država ovim prostorom tokom XX veka. Geografska blizina i splet međunarodnih okolnosti usloveli su da se SAD neretko mešaju u unutrašnje poslove država Latinske Amerike i determinišu političko-ekonomske procese na način koji je za njih bio najpovoljniji. Nije preterivanje ako se kaže da su Sjedinjene Države presudno uticale na oblikovanje latinoameričkog kontinenta kakvog danas poznajemo. Klatno odnosa uvek je išlo na stranu SAD koje su nametanjem rešenja, uslovljavanjem razvoja odnosa i blokiranjem autohtonih latinoameričkih inicijativa dominirale kontinentom.

Kroz analizu tri konkretna primera naša želja bila je da prikazemo instrumente pomoću kojih su SAD dovele do stvaranja strukturalnih pretpostavki zavisnosti i hronične nerazvijenosti latinoameričkog kontinenta. U svojim namerama Sjedinjene Države su se koristile: direktnim vojnim intervencijama, ekonomskim blokadama i naoružavanjem i obučavanjem paramilitarnih formacija. Primena ovih instrumenata najvidljivija je u slučajevima Gvatemale i Čilea gde je demokratski izabrana vlast svrgnuta nasilnim putem od strane vojnih struktura koje su obučavane u SAD. Pored toga, Sjedinjene Države su učestvovala i u političkom životu latinoameričkih zemalja i pružale podršku opoziciji tamo gde je to bilo neophodno kao i javno (gde je to bilo dozvoljeno) ili tajno finansirale njeno delovanje preko organizacija kao što su Nacionalna fondacija za demokratiju, Međunarodni republikanski institut, Nacionalni demokratski institut za međunarodne poslove i dr. Istovremeno, Sjedinjene Države su bile veoma aktivne i u civilnom sektoru gde su uz pomoć brojnih programa obučavanja/treninga/seminara/škola težile da pridobiju lokalne elite za svoje strategije promene vlasti. Diskreditovanje vladajućih struktura i mobilizacija opozicije i građanskog društva bili su neki od najefikasnijih sredstava promene vlasti, što primer Nikaragve najbolje potvrđuje.

Uzimajući sve navedeno u obzir naš je zaključak da je politika SAD prema latinoameričkom kontinentu tokom XX veka bila prevashodno represivne prirode. U ime odbrane demokratskih vrednosti u Latinskoj Americi administracije SAD su se koristile širokim spektrom nedozvoljenih sredstava, a intervencionizam je bio glavna

123 Uporedi sa William I. Robinson, „Transformative Possibilities In Latin America“, *Socialist Register*, 2008, Merlin Press, London, 2008, pp.4-8.

konstanta takve spoljne politike SAD. Multinacionalne korporacije i američka nacija na kraju su mogle da odahnu; univerzalne tj. američke vrednosti su odbranjene, spolj-nopolitički i poslovni interesi sačuvani, a komunizam pobeđen. Za žrtve takve politike više niko ne pita.

LITERATURA

- Brignoli Pérez Héctor (2000), *Breve historia de Centroamerica*, Historia-Alianza Editorial, Madrid.
- Calvocoressi Peter (2003), *Svjetska politika nakon 1945*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
- Chomsky Noam (1993), *Year 501 – The Conquest Continues*, South End Press, Boston.
- Duta Manoranjan (2007), *European Union and Euro Revolution*, Emerald Group Publishing, United Kingdom.
- Indić Trivo (1999), Revolucija u Latinskoj Americi u dvadesetom veku, u *Latinska Amerika u dvadesetom veku*, Jugoslovensko udruženje latinoamerikanista, Beograd.
- Kinzer Stiven (2006), *Svrgavanje-pučevi, revolucije i invazije (Kako je Amerika menjala režime od Havaja do Iraka)*, Politika, Beograd.
- Klajn Naomi (2009), *Doktrina šoka – Procvat kapitalizma katastrofe*, Samizdat B92, Beograd.
- Nakarada Radmila (2009), *Raspad Jugoslavije-Problemi tumačenja, suočavanja i tranzicije*, Službeni glasnik, Beograd.
- Ospna Kalvo Ernando (2007), *Kada jedna uvažena fondacija od CIA preuzme štafetu*, Le Monde diplomatique, br.21, str.16-18.
- Ospina Kalvo Ernando (2009), *Udarna ekipa CIA*, Le Monde diplomatique, br.39, str.13-14.
- Paligorić Ljubomir (2003), *Istorija Latinske Amerike*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
- Raman B. (2007), *Nacionalna zadužbina za demokratiju*, Z magazin, br.3, str.39.
- Redžepagić Sujeman (1995), Paradoski i dileme Latinske Amerike, u Levi Rozita, ur. *Latinska Amerika i savremeni svet*, Jugoslovensko udruženje Latinoamerikanista i IMPP, Beograd.
- Robinson I. William (1996), *Promoting Poliarchy, Globalization, US Intervention and Hegemony*, Cambridge University Press.
- Robinson I. William (2003), *Transnational Conflicts–Central America, Social Change and Globalization*, Verso, London.
- Robinson I. William (2008), *Transformative Possibilities in Latin America*, Socialist Register, Merlin Press, London.
- Rigoberto Garcia (1988), ed. *Central America: Crisis and Possibilities*, Institute of Latin America Studies, Stockholm.
- Sader Emir (2008), *Neoliberalism in Latin America*, New Left Review, N°53, pp.5-21.
- Stanojević Zoran (1988), *Osobnosti nikaragvanske revolucije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
- Zoran Stanojević (1995), Politički procesi i problemi tranzicije u Nikaragvi početkom 90-ih godina, u Rozita Levi, ur. *Latinska Amerika i savremeni svet*, Jugoslovensko udruženje latinoamerikanista i Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

Torres-Rivas Edelberto (2005), *The Paths to Political Democracy in Central America*, Inter- American Development Bank (IDB), International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA), Organization of American States (OAS), UNDP, San Jose.

Walter Feichtinger, Kernic Franz (1984), eds. *Political Change in Central America and External Dimension*, Westview Special studies on Latin America and the Caribbean, USA.

Nemanja Džuverović

THE ROLE OF THE USA IN SOCIAL AND POLITICAL PROCESSES IN LATIN AMERICA DURING THE 20TH CENTURY

Abstract:

The article discusses the U.S. foreign policy toward Latin America during the twentieth century, with special emphasis on the period during the Cold War. Through a comparative analysis of the U.S. policies toward Guatemala, Chile and Nicaragua, as well as instruments that are used for their implementation, author shows that the interventionism is one of the main characteristic of American foreign policy in Latin America.

Key words: U.S, interventionism, Guatemala, Chile, Nicaragua, authoritarianism, Latin America